

Кадук
Наталя Іванівна

Особливості розвитку дефектних демократій у контексті євроінтеграційних процесів

УДК 321.7:329.1/6]:327.39-061.1ЄС
DOI <https://doi.org/>

Кадук Наталя Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління
національною безпекою
Одеського регіонального інституту
державного управління
Національної академії державного
управління при Президенті України
вул. Генуезька, 22, Одеса, Україна

Стаття присвячена висвітленню особливостей розвитку дефектних демократій в контексті процесів європейської інтеграції. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «дефектна демократія». Охарактеризовано Ініціативу «Східне партнерство» з точки зору сприяння процесам демократизації в 6 країнах – сусідах ЄС (Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан). Досліджено взаємовідносини між Україною та ЄС в контексті виконання Угоди про асоціацію, яка розглядається як дороговказ реформ на шляху реалізації зовнішньополітичного курсу нашої держави на європейську інтеграцію. Крім того, в статті розглянуто прояви дефектів демократії в «нових» країнах – членах ЄС в умовах сьогодення. Зазначено, що європейську інтеграцію необхідно розглядати як процес добровільного об'єднання країн на засадах спільних цінностей та цілей. Водночас «трансформуючий вплив» ЄС, сприяючи процесам демократизації, розповсюджується не лише на його країни-члени та країни-кандидати, а й на країни-сусіди та ґрунтується на партнерських засадах, передбачаючи спільні дії та зобов'язання. Зазначено, що, розглядаючи вплив євроінтеграційних процесів на становлення демократії в Україні, варто враховувати, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС виступає як дороговказ реформ в нашій державі, що знайшло своє відображення в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Зроблено висновок, що досвід Польщі, Чехії та Угорщини на сучасному етапі розвитку свідчить, що питання усунення дефектів демократії – це завдання кожної окремої держави, і членство в ЄС не забезпечує від «відкатів» на шляху демократизації та автоматично не виправляє дефекти демократії. Обґрунтовано висновок про те, що з метою ствердження демократії Європейський Союз здійснює «трансформуючий» вплив на країни, які вже є його членами або заявляють про свої євроінтеграційні прагнення, але кожна країна сама повинна докладати зусиль для подолання дефектів демократії.

Ключові слова: демократія, дефектна демократія, демократизація, європейська інтеграція, Європейський Союз, «нові» країни – члени ЄС, Ініціатива ЄС «Східне партнерство», Україна.

Вступ. Інтеграційні процеси в Європі викликають значну кількість цікавих для дослідження питань, вивчення яких може допомогти кращому розумінню особливостей світової політики та процесів демократизації в умовах сьогодення. Одним з таких питань, на наш погляд, є проблема особливостей розвитку дефектних демократій в контексті процесів європейської інтеграції.

Європейська інтеграція є яскравим проявом процесу глобалізації, яку слід розглядати у двох площинах: поглиблення (сьогодні ЄС досяг найвищого рівня економічної інтеграції, сформувавши економічний та монетарний союз і перейшовши до формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки) та розширення (збільшення кількості країн за рахунок вступу нових членів). Набуття членства в ЄС вимагає від країни-кандидата, серед іншого, відданості цінностям та принципам демократичного врядування.

У поточному, 2019 році, виповнюється 15 років з моменту п'ятого, наймасштабнішого, розширення ЄС, коли до нього, разом з Мальтою та Кіпром, приєдналися такі посткомуністичні країни, як Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Литва, Латвія, Естонія; а також 10 років Ініціативі ЄС «Східне партнерство», яка розрахована на 6 країн-сусідів (Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь). Всі ці держави тією або іншою мірою можна розглядати з позицій

концепції «дефектних демократій». Крім того, актуальності цьому питанню додає і той факт, що цього року зовнішньополітичний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію було офіційно закріплено в Конституції нашої держави (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» № 2680-VIII від 07.02.2019 р.) [1].

Мета та завдання. Метою статті є дослідження особливостей розвитку дефектних демократій в контексті євроінтеграційних процесів. Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких дослідних завдань:

- проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття «дефектні демократії»;
- дослідити формат «трансформуючого впливу» ЄС на інші країни з точки зору процесів демократизації;
- вивчити особливості взаємовідносин між Україною та ЄС в контексті Ініціативи ЄС «Східне партнерство» та реалізації Угоди про асоціацію;
- розглянути прояви «дефектів демократії» в «нових» країнах – членах ЄС в умовах сьогодення.

Результати. Трансформаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століть призвели до того, що саме демократія розглядається як основна модель суспільно-політичного устрою в світовому масштабі. Більшість

країн, якщо ще не стали демократичними, то розпочали рух у напрямку розбудови демократії. Розуміння демократії як сукупності представницьких органів влади, вільних виборів, ідейно-політичного плюралізму, змінюваності суб'єктів влади під впливом волі громадян часто призводить до простого копіювання практики консолідованих демократій без урахування історичних особливостей, національних традицій та, найголовніше, без укорінення в свідомості політичних еліт та населення ліберально-демократичних цінностей. Така ситуація викликає появу у різних країнах дефектних демократій.

Користуючись визначенням В. Меркеля та А. Круассана, слід зазначити, що дефектні демократії – це системи врядування, що характеризуються наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте вони мають суттєві функціональні обмеження інститутів, що забезпечують політичну участь та захист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою [6, с. 4].

Сьогодні, в умовах формування багатополярного світу, Європейський Союз як «нестандартний» учасник міжнародних відносин демонструє новий тип впливу – «трансформуючий вплив», який працює у масштабі досить тривалих часових періодів і спрямований більше на демократичну перебудову світу, ніж на досягнення «миттєвих» успіхів. Інструментами цього впливу є не військова сила та примус, а угоди й закони, які поєднують держави спільними стандартами. Добровільний характер участі та об'єднання зусиль навколо спільних цілей щодо забезпечення безпеки та стабільності союзного простору, процвітання країн-членів та добробуту громадян є основними ознаками сучасного Європейського Союзу. Незважаючи на виклики часу, ЄС демонструє свою життєздатність шляхом адаптації до нових обставин та узгодження інтересів найширшого кола зацікавлених сторін. Саме це призводить до збільшення кількості країн, які заявляють про свої євроінтеграційні прагнення.

Країни, які виявляють бажання приєднатися до ЄС, повинні відповідати трьом Копенгагенським критеріям (1993 р.):

1) країни-кандидати повинні мати стабільні інститути, що гарантують демократію, владу закону, права людини, повагу і захист меншин;

2) країни-кандидати повинні мати дієздатну ринкову економіку та бути в змозі існувати в умовах тиску конкуренції та ринкових сил у межах Союзу;

3) країни-кандидати повинні мати здатність брати на себе зобов'язання членства в ЄС та бути відданими цілям політичного, економічного та валютного союзу. Це означає, що країни-кандидати мають прийняти всю сукупність правових норм ЄС, відому як *acquis communautaire*.

Консолідація політичних еліт та громадян навколо ідеї вступу до Європейського Союзу на засадах виконання Копенгагенських критеріїв стала потужним чинником демократизації в країнах Центрально-Східної Європи, які достатньо швидко (у 2004 р.) змогли набути членства в ЄС. Демократичні перетворення суспільно-політичного життя разом з перебудовою економіки на засадах ринкових відносин та істотною допомогою з боку ЄС дозволили Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині та іншим країнам п'ятої хвили розширення продемонструвати достатньо високі темпи економічного розвитку та зайняти гідне місце серед інших країн ЄС. Крім того, повноправне членство дозволило цим державам долучитися до творення європейської політики та вироблення спільних стандартів ЄС у різних сферах.

Розширення ЄС 2004 року зумовило Європейську політику сусідства, метою якої було створення на півдні і сході від нових кордонів ЄС зони стабільності, миру і добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин із 16 новими країнами-сусідами.

У 2009 році одним з напрямів розвитку цієї політики стала Ініціатива ЄС «Східне партнерство», розрахована на 6 країн (Україна, Азербайджан, Молдова, Грузія, Вірменія, Білорусь), головною ідеєю якої є посилення процесів демократизації в країнах Східної Європи і Південного Кавказу, надання їм допомоги в здійснюваних ними процесах модернізації і встановлення верховенства права. Елементами «Східного партнерства» є Угоди про асоціацію, договори вільної торгівлі, безвізовий режим, структура багатосторонньої співпраці та збільшення фінансової допомоги.

13 травня 2019 року на зустрічі з нагоди 10-річного ювілею цієї ініціативи було зазначено, що «Східне Партнерство» – це унікальна політика, яка спирається на засадничі цінності та спільні зобов'язання щодо принципів і норм міжнародного права, прав людини, включаючи права меншин, демократії, верховенства права, підзвітності та належного врядування, зокрема, боротьби з корупцією, сталого розвитку та ринкової економіки. Ініціатива керується принципами спільного володіння, спільної відповідальності, інклюзивності, диференціації та дотримання умов, що ґрунтуються на спільних пріоритетах [5].

Крім того, слід зазначити, що пошук шляхів вдосконалення механізмів співпраці ЄС із своїми сусідами продовжується відповідно до викликів часу. Свідченням цього є підсумки п'ятого саміту «Східного партнерства», що відбувся 24 листопада 2017 року у Брюсселі, у підсумковій декларації якого були визначені конкретні результати, які мають бути досягнуті в рамках «Східного партнерства» до 2020 року: посилення взаємодії з організаціями громадянського суспільства; посилення гендерної рівності та недискримінації, посилення

стратегічних комунікацій та підтримування плюралізму й незалежності засобів масової інформації; посилення механізмів верховенства права та антикорупційних механізмів; підтримування реалізації основних судових реформ; підтримування реалізації реформи державного управління; посилення співпраці в галузі безпеки; створення Європейської школи Східного партнерства тощо [4].

Щодо України, то сьогодні, відповідно до змісту Угоди про асоціацію, її взаємовідносини з ЄС ґрунтуються на засадах спільних цінностей, до яких належать: повага до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінація осіб, які належать до меншин, і повага до різноманітності, людської гідності та відданість принципам вільної ринкової економіки [3].

Враховуючи необхідність докорінних перетворень у всіх сферах суспільно-політичного та соціально-економічного життя нашої держави в умовах сьогодення, саме положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (підписана в 2014 р., набула чинності в 2017 р.) було покладено в основу Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка визначає напрями реформування нашої держави на шляху до європейського політичного та економічного простору.

Стратегія передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, які призвані сприяти виконанню Україною Копенгагенських критеріїв та ствердженню демократії в нашій країні. Зокрема, серед таких реформ слід відмітити наступні: реформа державної служби та оптимізація системи державних органів; судова реформа; оновлення влади та антикорупційна реформа; програма електронного урядування; реформа правоохоронної системи; децентралізація та реформа державного управління; програма національної єдності та підтримки національних меншин; Конституційна реформа; реформа виборчого законодавства; розвиток інформаційного суспільства та медіа тощо [2].

Наприклад, метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини.

Своєю чергою метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності, а результатом впровадження цієї реформи має стати створення ефективною, прозорою, відкритою та

гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти й реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики [2].

Слід також зазначити, що, розуміючи неможливість існування консолідованої демократії без наявності сильного інституту громадянського суспільства, Європейський Союз усіляко сприяє його розвитку, як всередині, так і поза своїми межами. Наприклад, інституційне забезпечення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає наявність платформи громадянського суспільства (стаття 469), яка складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету, з іншої сторони, як форуму для проведення ними засідань та обміну думками [3].

Крім того, в межах «Східного партнерства» функціонує Форум громадянського суспільства – це багатонаціональна платформа організацій громадянського суспільства з країн Східного Партнерства, країн – членів ЄС, європейських та міжнародних мереж, створена для участі громадянського суспільства в розробці, впровадженні та оцінці «Східного партнерства».

Розглядаючи особливості розвитку «нових» країн – членів ЄС на сучасному етапі, слід зазначити, що в деяких з них, наприклад в Польщі, Угорщині, Чехії, спостерігається поява проявів дефектних демократій, коли демократичні інститути наповнюються недемократичним змістом. Значну кількість голосів на виборах у цих державах отримують популісти, виникають проблеми із забезпеченням верховенства права та принципу розподілу влад, громадянське суспільство не залучається до процесу прийняття політичних рішень і не може належним чином контролювати дії влади, має місце порушення прав і свобод людини, зокрема свободи слова, тощо. Така ситуація є свідченням того, що ці держави є країнами, в яких немає достатнього досвіду існування в межах демократичних процедур, а цінності демократії недостатньо укорінені у політичній та правовій культурі еліт та мас, що вкупі з історичними та національними особливостями поки заважає консолідації демократії. Незважаючи на це, зазначені країни залишаються демократіями і мають потенціал для подолання цих дефектів.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що європейську інтеграцію необхідно розглядати як процес добровільного об'єднання країн на засадах спільних цінностей та цілей. Водночас «трансформуючий вплив» ЄС, сприяючи процесам демократизації, розповсюджується не лише на його країни-члени та країни-кандидати, а й на країни-сусіди та ґрунтується на партнерських засадах, передбачаючи спільні дії та зобов'язання.

Розглядаючи вплив євроінтеграційних процесів на становлення демократії в Україні, слід зазначити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС виступає як дороговказ реформ в нашій державі, що знайшло своє відображення в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Досвід Польщі, Чехії та Угорщини на сучасному етапі розвитку свідчить, що питання усунення дефектів демократії – це завдання кожної окремої держави і членство в ЄС не забезпечує від «відкатів» на шляху демократизації та автоматично не виправляє дефекти демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 23 лютого 2019 р.).

2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 6 березня 2019 р.).

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 6 березня 2019).

4. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results. Joint Staff Working Document SWD (2017) 300 final Brussels, 9.6.2017. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf (дата звернення: 6 лютого 2019 р.).

5. Eastern Partnership foreign ministers' meeting: Chair's conclusions on the occasion of the Eastern Partnership

10th Anniversary. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/13/eastern-partnership-foreign-ministers-meeting-chair-s-conclusions-on-the-occasion-of-the-eastern-partnership-10th-anniversary/> (дата звернення: 11 березня 2019 р.).

6. Merkel W. (2000). Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien. Politische Vierteljahresschrift. Bd. 41. № 1. S. 3-30.

REFERENCES:

1. Zakon Ukraini «Pro vnesennya zmin do Konstitucii Ukraini (schodo strategichnogo kursu derzhavi na nabuttya povnopravnogo chlenstva Ukraini v Evropeyskomu Soyuzi ta v Organizacii Pivnichnoatlantichnogo dogovoru)» vid 07.02.2019 r. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>.

2. Strategiya stalogo rozvitku «Ukraina – 2020», shvaleno Ukazom Prezidenta Ukraini vid 12 sichnya 2015 roku № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

3. Uгода pro asociaciyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storoni, ta Yevropeyskim Soyuzom, Yevropeyskim spivtovaristvom z atomnoi energii i yihnimi derzhavami-chlenami, z inshoi storoni, ratifikovana Zakonom Ukraini vid 16.09.2014 r. № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

4. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results. Joint Staff Working Document SWD (2017) 300 final Brussels, 9.6.2017. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf.

5. Eastern Partnership foreign ministers' meeting: Chair's conclusions on the occasion of the Eastern Partnership 10th Anniversary. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/13/eastern-partnership-foreign-ministers-meeting-chair-s-conclusions-on-the-occasion-of-the-eastern-partnership-10th-anniversary/>.

6. Merkel W. (2000). Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien. Politische Vierteljahresschrift. Bd. 41. № 1. S. 3-30.

Features of the development of defective democracies in the context of European integration processes

Kaduk Natalia Ivanivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Globalistics,
European Integration
and National Security Management
Odessa Regional Institute
for Public Administration
of the National Academy
for Public Administration
under the President of Ukraine
Genuevka str., 22, Odessa, Ukraine

The article is devoted to highlighting the peculiarities of the development of defective democracies in the context of the processes of European integration. The theoretical approaches to defining the concept of "defective democracy" are analyzed. The Eastern Partnership Initiative was characterized in terms of promoting democratization processes in 6 EU neighboring countries (Ukraine, Moldova, Belarus, Georgia, Armenia, Azerbaijan). The relationship between Ukraine and the EU in the context of the implementation of the Association Agreement, which is considered as a guide to reforms in the way of implementing the foreign policy of our state towards European integration, is researched. In addition, the article examines the manifestations of democracy defects in the "new" EU member states in the present. It is noted that European integration should be considered as a process of voluntary association of countries on the basis of common values and goals. At the same time, the "transforming influence" of the EU, contributing to the processes of democratization, extends not only to its member countries and candidate countries, but also to its neighboring countries and is based on partnerships, providing for joint actions and commitments. It is noted that considering the impact of Euro-integration processes on the establishment of democracy in Ukraine, it should be borne in mind that the Association Agreement between Ukraine and the EU serves as a guideline for reforms in our country, which is reflected in the Strategy for Sustainable Development "Ukraine 2020". It is concluded that the experience of Poland, the Czech Republic and

Hungary at the present stage of development shows that the problem of eliminating defects of democracy is the task of each individual state and EU membership does not guarantee "retreat" on the path of democratization and automatically does not correct the defects of democracy. The conclusion is made that in order to establish democracy, the European Union has a "transforming" effect on countries that are already members or declare their European aspirations, but each country itself must make efforts to overcome the defects of democracy.

Key words: *democracy, defective democracy, democratization, European integration, European Union, "new" EU member states, EU Initiative "Eastern Partnership", Ukraine.*